

РОЗДІЛ V ПЕРСОНАЛІЇ ТА РЕЦЕНЗІЇ

Дьомін О. Б.

УДК 94 “1991/2011”

ДВАДЦЯТЬ РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ*

Автор показав місце нової державності України в контексті всесвітньої історії. Виділені чинники, що могли б сприяти виходу України на передові рубежі.

Ключові слова: Україна, всесвітня історія, «суверенна державність», зворотній соціалізм, історичний досвід.

Події 24 серпня 1991 року зважаючи на історичне їх значення мали одночасно вагу як факт унікальний з погляду на історію українського народу і українських земель та досить буденний з погляду на розвиток всесвітньої історії.

Процес виникнення нової державності взагалі явище достатньо широко представлене в історичній еволюції людської спільноти. Але час існування нових держав, історично засвідчений у широкому часовому діапазоні: від днів до століть. Отож двадцять років це й багато, але разом із тим, й мало.

Цих двадцяти років недостатньо, навіть якщо враховувати, що сучасна українська державність не виникла на порожньому місці. В 1918 р. з'явилися декілька варіантів української державності, але в силу різних обставин життєздатною виявилась тільки Українська Радянська Республіка. В 1922 р. вона увійшла до складу СРСР, але формально виступала як незалежна республіка. Що й було підтверджено провідними західними демократичними країнами в момент утворення ООН, коли Українська Радянська Соціалістична Республіка стала однією із країн-засновниць. Тобто, будучи де-факто частиною Радянського Союзу, УРСР мала наочні ознаки політичної окремішності. Проте в 20–80-і роки ХХ

століття про українську державність можна говорити як про «представницьку державність».

Досягнення УРСР, тільки як частини СРСР, особливо високі освітні, наукові, воєнні та культурні стандарти не в останню чергу пояснюються тим, що Радянський Союз існував як достатньо закрита система. Саме ця закритість дозволяє говорити про СРСР, як про своєрідний соціально-політичний в історичному плані експеримент побудови нового суспільства. Всесвітній історії відомі різні варіанти побудови, наприклад, капіталістичної державності. Дослідники вказували на незворотній і зворотній типи генезису капіталізму. При зворотному типі, якій простежувався в деяких італійських державах, Іспанії, в деяких німецьких землях XV–XVII століть розпочаті буржуазні перетворення були зупинені владою і ситуація в країнах була повернута до попереднього стану речей. При цьому, ті соціальні, політичні та культурні перетворення проходили в рамках однієї державності, але в межах відкритої суспільної системи. Проте, одночасно розвивався та затверджувався у всесвітньо-історичному процесі й незворотній тип генезису капіталізму в Нідерландських провінціях та в Англії.

Отож, коли в роки так званої радянської перебудови соціально-політична система СРСР почала стрімко набувати ознаки відкритості, експеримент підійшов до кінця, продемонструвавши зворотній тип генезису радянського соціалізму. За таких умов представницька державність України після 24 серпня 1991 року трансформувалась у «суверенну державність». І в цьому неминуче значення для українського народу дня 24 серпня.

Власна держава власного народу вже не дозволяє нарікати на перешкоди з боку інших сил та втручанні у формат соціально-економічного розвитку, як це було за часи СРСР. До того ж завойована свобода слова, яка стала уособленням демократичного вибору країни, при усіх її недоліках сприяє критичним оцінкам сучасного стану нашої країни. Моні-

торинг української святкової преси напередодні 24 серпня свідчить про те, що більш ніж дев'яносто відсотків інформації носило негативний, критичний і суперкритичний характер. Майже така ж ситуація в Інтернеті, якщо не більш негативна. Ось наприклад «Діалог ЮА», який декларує відродження традицій інтелектуального спілкування, подав думки експертів із числа провідних українських політологів, соціологів, істориків, філософів, головним чином, докторів наук. Та тільки один із них, заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, позитивно оцінив сучасний стан розвитку України.

Здобутки нової української державності проявляються, насамперед, у гуманітарній сфері. За інформацією ЗМІ ювілей відзначався різноманітними масштабними подіями. У Вінниці пройшов шлюбний фестиваль «Кріпка сім'я – сильна держава»; у Донецьку біля одного із корпусів Донецького національного технічного університету для викладачів і студентів відкрили, збудований за допомогою Донецького металургійного заводу, храм Андрія Первозданного; у Львові в Музеї історії релігії виступив чоловічий хор канадців українського походження із Едмонтону; в Тернополі встановили рекорд України по кількості присутніх на святковій події людей, вдягнутих у вишиванки.

Разом із тим, за останні місяці вдалось виправити ситуацію із розбудови інфраструктури Євро-2012: стадіони, аеропорти, шляхи. У Києві за багато років відкрились три нові дитячі садки й планується найближчим часом здати ще два. Є ще й інші позитивні приклади нового та оптимістичного, але їх все таки недостатньо для ствердження міцності держави.

На каналі «Україна» в огляді подій тижня у рубриці, присвяченій 24 серпня, пройшла тема «40 років незалежності». І тут фахові експерти, достатньо доказово, не радували українських глядачів перспективою майбутнього ювілею. За їх прогнозами в 2031 році українців залишиться усього 35

мільйонів, Україна, як і в попередні роки, буде шарпатись між великими державами, скоротивши свій військовий потенціал та отримавши значний приплив мігрантів із Азії та Африки.

Дійсно, ситуація, м'яко кажучи, не надто оптимістична. За оцінками міжнародних інституцій Україна серед 15 колишніх республік СРСР по основним показникам займає наступні місця: по ВВП на душу населення – 9 місце; по середній заробітній платні – 9; за кількістю Інтернет-користувачів – 11; за середнім віком життя – 12 місце. Інші рейтинги України серед держав світу ще більш кричущі.

Чому ж так сталося і чому не виправдались ті прогнози про світле майбуття України, які давались у кінці 80-х – на початку 90-х років минулого століття. Головна похибка тих передбачень полягала в тому, що вони виходили із перспективи існування України у все тій самій системі закритого типу, без корегування впливу світового ринку, тобто без урахування входження країни до відкритої системи вищого порядку, в якій вже не мали того значення оптимістичні показники соціально-економічного розвитку УРСР і більше того, в нових умовах світового капіталістичного ринку по ряду позицій вони набували негативного для України значення.

Крім того, Україна, на відміну від західноєвропейських країн, знову перейшла до стадії первісного нагромадження капіталу, як і інші колишні республіки СРСР, без еволюційного проходження попередніх історичних етапів. У свій час Київська Русь перейшла до феодалізму, проминувши рабовласницьку форму державності, що багато в чому визначило своєрідність розвитку східнослов'янського світу, специфіку соціально-економічного суспільства та менталітету населення, в тому числі відсутність фінансових нагромаджень та відношення до власності. І в кінці XX століття Україна знову без власних капіталів та із негативним, викривленим відношенням до приватної власності, розпочала шлях

формування капіталістичного суспільства. Після фактично первісного, безкласового радянського суспільства Україна вступила в капіталізм. І тому настільки наочно представлені елементи рабовласництва та феодалізму як пережиточні явища в сучасній Україні XXI століття. В цьому передумови формування вкрай соціально-поляризованого, олігархічного українського світу, в якому відсутній міцний середній клас працівників, інтелігенції, підприємців тощо. Це заважає швидкому створенню сильної економічної держави.

Історичний досвід вказує, що після соціально-політичних катаклізмів на шталт революцій або руйнацій імперій, у світі змінювались економічні та політичні лідери. Після нідерландської революції, яка підірвала підвали домінування у світі імперії Габсбургів, уперед вийшла, хоч і на короткий час кількох десятиліть, територіально невелика Республіка Сполучених Провінцій. Після англійської революції провідні економічні позиції зайняла Англія, яка після промислової революції загалом надовго забезпечила собі ведучу роль у світі. Після французької революції наполеонівська Франція стала політичним гегемоном Європи, що правда, ненадовго. Після Першої та Другої світових війн уперед вирвались СРСР та США.

Революційні зрушення кінця XX століття не дають такого наочного прикладу нового лідерства. Все таки часу виявляється обмаль та й конкуренція у порівнянні із попередніми епохами значно сильніша і не дозволяє робити стрімкі ривки. Приклади «економічного дива» ФРН та Японії не зовсім показові, бо здійснювались в умовах певного політичного і соціального експерименту.

Приклад Англії щодо соціально-економічного лідерству більш показовий. Прорив країни до світової гегемонії розпочався у другій половині XVI століття за часів правління королеви Єлизавети I Тюдор (1558–1603). Його основою, насамперед, стала відмова Англії від проведення активної

європейської політики і перехід до автономіської внутрішньоорієнтованої національної політики із пріоритетом накопичення капіталів, освоєнням внутрішнього територіального простору та всеохоплюючим використанням внутрішнього людського потенціалу. Починалась ця трансформація як політика, спрямована на задоволення інтересів майже усіх соціальних верств населення країни, значного піднесення рівня життя англійців. В результаті, країна, що на початку правління Єлизавети Тюдор знаходилась у кінці списку провідних європейських держав, вже в кінці XVI століття, тобто в кінці її правління, увійшла до числа трьох провідних європейських країн. Це забезпечило королеві Єлизаветі всенародну підтримку та славу у віках. Недаремно в часи розквіту Великобританії англійці підкреслювали, що усім країна зобов'язана Єлизаветі.

Використання в Україні англійського історичного досвіду було б корисним у плані запозичення тих напрямків реформування суспільства, які взяли на озброєння діячі королеви Єлизавети. Для України так само актуальні питання накопичення капіталу, використання внутрішніх територій та внутрішнього людського ресурсу. Інтуїтивно робились певні кроки в такому напрямку. Формування власної буржуазії є певним досягненням капіталістичної України. І хоч українська буржуазія більше дивиться в бік іноземних банків, де знаходяться їх капітали, значна частка прибутків залишається в Україні, на відміну від іноземного капіталу, що вивозить його за кордон. Проте відсутність середнього класу із їх нагромадженим фінансовим здобутком не надає противаги олігархічному капіталу.

Значний потенціал майбутнього зберігається в людях України. Окрім збереженої радянської спадщини освітан, науковців, робітників тощо сучасна Україна має сотні вищих учбових закладів, щорічно готує сотні тисяч спеціалістів. Останні роки показують, що переважна більшість випускників середньої школи та частка випускників серед-

ніх спеціальних закладів стають студентами університетів. Отож існує ймовірність, що при збереженні такої тенденції Україна стане державою із значним прошарком випускників вищої школи із перспективою перетворення на країну інтелігентів. Наскільки це ймовірно та дійсно перспективно для майбутнього розвитку країни можуть показати спеціальні розробки. З огляду на це, роль вищої школи може значно зрости і не тільки у плані підготовки фахівців високого професійного рівня, але й в плані гуманітарної підготовки студентів, без чого, як справедливо наголошувалось у свій час, неможливе дійсне професійне та інтелектуальне становлення молодой людини.

Отож одним із найбільш складних питань сучасного дня України все ще залишається вибір варіантів майбутнього шляху реформ. В програмі «40 років незалежності України», виходом із ситуації пропонувалась зміна демографічної політики в країні. Проте, просте арифметичне зростання чисельності українців не виправить ситуацію. Потрібні системні, масштабні, із урахуванням сучасної відкритої світової системи, частиною якої є Україна, перетворення. І хоч вказують, що національна ідея повинна спиратись на духовні надбання, все таки, на певному історичному етапі, пов'язаному із розбудовою нової державності, як це було в Англії, національна ідея повинна зосереджуватись на економічному зростання і через економічне зростання вирішувати, в тому числі, й демографічні питання, і проблеми духовності, й проблеми зайнятості та добробуту.

Такі деякі міркування щодо двадцятої річниці незалежної України виникають із огляду на досвід всесвітньої історії. Із цього випливає головний висновок сьогодення. Іншої України, ніж та, яку ми маємо, у нас немає і тому нам її потрібно розбудовувати. І розбудовувати із конкретними планами та перспективою загального, всенародного зростання і рівня життя, і духовності. Бо головне народ України має: збережені через поневірвання віків українська культура, традиція,

мова, високий освітній рівень, працелюбний український народ.

*Текст базується на доповіді виголошеній на розширеному засіданні ректорату Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, присвяченому 20-й річниці незалежності України.

Dyomin O. B.

TWENTY YEARS OF THE UKRAINE'S INDEPENDENCE IN THE CONTEXT OF THE WORLD HISTORY

Summary

The Author has shown the place of a new statehood of Ukraine in the context of the world history. He has marked factors that could contribute to Ukraine's output on forward line.

Key words: *Ukraine, world history, «sovereign statehood», reversible socialism, historical experience.*

Демин О. Б.

ДВАДЦАТЬ ЛЕТ НЕЗАВИСИМОСТИ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ВСЕМИРНОЙ ИСТОРИИ

Реферат

Автор показал место новой государственности Украины в контексте всемирной истории. Выделил факторы, которые могли бы содействовать выходу Украины на переломные рубежи.

Ключевые слова: *Украина, всемирная история, «суверенная государственность», обратимый социализм, исторический опыт.*

ЧИТАЮЧИ ТА ПЕРЕЧИТУЮЧИ – ВЧИТУЄМОСЯ

[Рец.: Бачинська О. Козацтво в „післякозацьку добу” української історії (кінець XVIII–XIX ст.) : монографія /Олена Бачинська. – О. : Астропринт, 2009. – 251 с.: іл.

Бачинська О. А. Козацтво в „післякозацьку” добу української історії (кінець XVIII–XIX ст.) : Наук.-попул. вид. – К.: Вища школа, 2011. – 287 с. : іл., вкл.]

Повторна публікація монографії науковця, тим паче в провідному центральному видавництві, є наочним показником вагомості доробку та не може не викликати певних професійних заздощів, звичайно в позитивному сенсі даного поняття. Адже у сучасних умовах, почасти завдяки стимулюючому впливу ДАКу, на монографію, рано чи пізно, стягується практично кожен амбітний гуманітарій. Але потрапити у видавничий лист „Вищої школи”, крім деякого кола обраних, є поза всяким сумнівом, як визнанням значимості внеску в науку, так і свідченням зайняття елітного щабля в дослідницькій ієрархії. З професійної точки зору – повторне видання солідної та об’ємної праці, хоч і дещо іншого спрямування (монографія – науково-популярне видання), дає унікальну можливість уточнення певних наукових позицій. Одночасно не може не відбуватися коригування стратегій та спрямованості книги, виходячи з більш широкого, ніж у спеціальних монографій кола читачів, та значно потужніших можливостей центрального видавництва.

Дуже шкода, що традиції перевидання, з доповненнями та уточненнями, найбільш значимих для науки, чи принаймні для деяких авторів, досліджень – залишились характерною особливістю наукового процесу XIX – початок XX ст., що, правда частково дана традиція збереглася в європейських та